

УДК 338.439:504

Масловська Л.Ц.,
д.е.н., професор
Савчук В.А.,
аспірант*

Житомирський національний агроекологічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ І МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Maslovska L.Ts.,
dr.sc.(econ.), professor
Savchuk V.A.,
graduate student
Zhytomyr National Agroecological University

CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL SUBSTANTIATION OF THE DEVELOPMENT OF ORGANIC PRODUCTS MANUFACTURING IN UKRAINE

Постановка проблеми. Всесвітній саміт Ріо-20, що відбувся у 2012 році, проголосив парадигму «зеленої економіки» як спосіб реалізації курсу на сталий розвиток новими методами, що узгоджуються з «Повісткою дня на 21 сторіччя» [1]. Розвиток зеленої економіки покликаний поєднати і збалансувати вирішення проблем соціальної справедливості, екологічної рівноваги та економічного прогресу на засадах жорсткої економії природних ресурсів. ЮНЕП визначає зелену економіку як таку, що підвищує добробут людей і забезпечує соціальну справедливість, істотно знижуючи при цьому ризики щодо навколишнього середовища і його виснаження. Зелена економіка визнає цінність природного капіталу і інвестує в нього кошти. Складовими природного капіталу є біорізноманіття, екосистемні товари і послуги.

Нова модель сталого розвитку, запропонована ЮНЕП, передбачає «озеленення» 10 найважливіших секторів світової економіки з метою зміни факторів та самого характеру розвитку і спрямування на нього потоків державного та приватного капіталів. Однією з важливих галузей зеленої економіки є стале сільське господарство, а саме, органічне виробництво, розвиток якого сприятиме практичній реалізації основних положень концепції сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням становлення і розвитку органічного виробництва в Україні присвячені дослідження багатьох вчених (Б. Артиша, Т. Дудара, Є. Гавази, Л. Купинець, О. Рудницької, Т. Чайки, О. Шкуратова та ін.) і наукових колективів вузів та науково-дослідних установ. При цьому, представники галузевих наук (агрономії, технології переробки тощо) розробляють проблеми органічного землеробства і виробництва агропродовольчої продукції, а економісти - досліджують питання формування ринку, ефективності виробництва в органічному секторі та управління ним. З огляду на актуальність та інноваційність галузі органічного виробництва агропродовольчої продукції і необхідність комплексного інтегрованого підходу до її дослідження, потребують поглибленої розробки концептуальні засади, від яких залежатиме практична реалізація парадигми зеленої економіки.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад розвитку виробництва органічної агропродовольчої продукції як галузі зеленої економіки, державного і галузевого управління нею в цілях забезпечення економічної, соціальної та екологічної ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичне підґрунтя розвитку органічного виробництва агропродовольчої продукції складають теорія сталого розвитку агросфери і біофізичний економікс, якими на зміну антропоцентризму проголошено природоцентризм. У контексті зазначених теорій органічне виробництво - це галузь, покликана продукувати безпечні сировину і готову продовольчу продукцію шляхом використання у виробництві агроекологічних методів та біологічних факторів. Теоретичні засади такого виробництва започатковані ще в добу становлення індустріального виробництва у працях С. А. Подолинського (1880), Овсинського І.Є. (1899), а в період інтенсивного його розвитку - у дослідженнях Канта Г. (1980).

* Науковий керівник: Масловська Л.Ц. - д.е.н., професор

На думку С.А. Подолинського «...правильне землеробство є найліпшим видом корисної праці, яка збільшує збереження сонячної енергії на земній поверхні. Відтак, істинним збагаченням людини ... є тільки той обсяг сонячної енергії, який вона спроможна вловити, зберегти і використати для задоволення своїх матеріальних та духовних потреб, включаючи і енергію фотосинтезу [2]. Таким чином, автор довів необхідність використання енергетичних потоків для пояснення ефективності систем виробництва продуктів харчування. Концепція гармонізації господарської діяльності людини з потенціалом природи передбачає комплексне вирішення триєдиної проблеми: виробництва продовольства і сільськогосподарської сировини, виробництва енергії і забезпечення екологічної рівноваги.

Технологічні аспекти даної проблеми ґрунтовно розкриті і доведені на практиці російським вченим І. Овсинським та німецьким - Г. Кантом. Причому, якщо Г. Кант доводить необхідність і ефективність застосування природних методів ґрунтоутворення, обробітку і удобрення ґрунту задля відтворення родючості і виробництва екологічно чистої і біологічно повноцінної сільськогосподарської продукції [3], то І. Овсинський наголошує також на економічній ефективності ґрунтозахисної системи землеробства. Ним доведено, що мінімальний обробіток ґрунту дозволяє знижувати прямі витрати на виробництво сільськогосподарських культур в 2-3 рази і збільшувати на 50% урожайність [4].

Ефективність функціонування органічного сільського господарства як еколого-економічної системи доведено і науковими дослідженнями М. Руденка, який запропонував формалізовану модифікацію капіталу як результату «вписування» господарських систем у природну сферу, формування антикризових стратегій, досягнення економічного зростання, запровадження моделей сталого економічного розвитку» [5]

У численних сучасних публікаціях звучить теза про те, що органічне виробництво - це виробництво, яке здійснюється «дідівськими» (у кращому розумінні цього слова) методами. Проте, як зазначає Т.О. Чайка «...коли мова йде про органічне сільське господарство, мається на увазі не новизна чи модернізація, а повернення до традицій, витоків, але на новому якісному рівні» [6].

Узагальнюючи викладені концептуальні підходи, засновані на системній парадигмі змісту і технології органічного виробництва, здійснюваного відповідно до природних і суспільних законів, слід зробити висновок про те, що це - інноваційна галузь зеленої економіки. Її функціонування забезпечує підвищення ефективності використання ресурсів, впровадження «зелених технологій», достатнє і здорове харчування, ефективність і конкурентоспроможність, тобто, гармонійне узгодження економічного, соціального та екологічного розвитку із зростанням глобальної економіки. Іншими словами, органічне сільськогосподарське виробництво, засноване на принципах зеленої економіки, є одним з засобів досягнення сталого розвитку (рис.1).

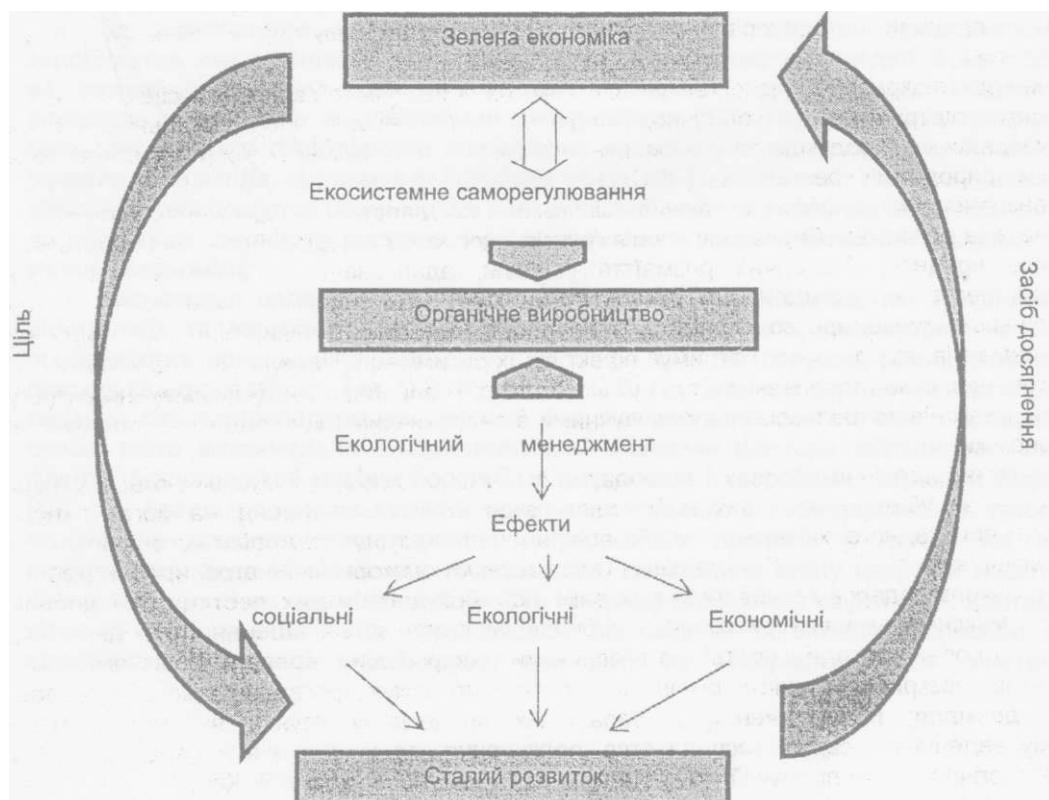

Рис. 1. Сутнісна природа і зміст органічного виробництва

Джерело: власні дослідження

При цьому, регуляторами розвитку органічного виробництва є, з одного боку, екосистемна саморегуляція, а, з іншого, - екологічний менеджмент. У зв'язку з цим, органічне виробництво агропродовольчої сировини і продукції має стати стрижнем національної стратегії сталого розвитку сільського господарства в цілому.

Практичні аспекти альтернативного землеробства турбували вчених ще у першій половині 20 сторіччя. Запропонована Р. Штайнером концепція біодинамічного землеробства як методу ведення сільськогосподарського виробництва розглядала ферму як живу систему, яка у взаємодії з навколишнім природним середовищем покликана сприяти оздоровленню ґрунтів і виробництву продовольства [7].

Японський духовний подвижник, філософ і громадський діяч М. Окада, щоб допомогти людям позбутися хвороб, розробив Джорей - мистецтво довголіття - сільськогосподарське мистецтво - мистецтво краси, що включає природне сільське господарство, яке виробляє органічно чисті продукти. Фундатор ідеології нових форм ведення сільського господарства вважав, що «...екологічна агротехніка повинна вирішувати наступні завдання: виробляти продукти харчування, які не тільки підтримують життєдіяльність, але і поліпшують здоров'я людей; стабілізувати біологічну рівновагу в природі і бути екологічно безпечною» [8-9]. Відповідно до його концепції, природне сільське господарство має бути економічно вигідним для виробника і споживача; виробляти продукти в кількості, достатній для задоволення потреб зростаючого народонаселення; використовувати досить прості, стабільні і доступні методи та засоби ведення господарства» [10].

Термін «органічне сільське господарство» запроваджено у 1940 р. англійським лордом і політичним діячем, фахівцем з сільського господарства Оксфордського університету Дж. Нортборном у його книзі «Піклуйтеся про землю». Такий вид господарювання, на думку Дж. Нортборна, свідомо мінімізує використання синтетичних добрив, регуляторів росту, генетично модифікованих організмів та інших хімічних, засобів. Натомість використовують ефект сівозмін, внесення органічних добрив, ошадливих методів обробітку ґрунту [11].

Ф. Ейхорн, швейцарський експерт з органічного виробництва, який має багаторічний досвід у сфері його розвитку у різних країнах світу, під органічним сільським господарством розуміє систему сільськогосподарського виробництва, яка ґрунтується на природних засобах - сівозмінах, компостах, методах біологічної боротьби з шкідниками, механічній обробці для підтримки родючості ґрунту та повному виключенні використання синтетичних добрив і хімічних засобів захисту рослин, кормових добавок для худоби і генетично модифікованих компонентів» [12].

Н. Ель-Хедж і К. Хеттем тлумачать термін «органічне сільське господарство» як «... процес виробництва сертифікованих органічних продуктів і ведення сільського господарства, заснованого на застосуванні природних ресурсів і процесів з метою підвищення сільськогосподарської продуктивності» [13].

М.І. Кобець підкреслює, що органічне сільське господарство об'єднує всі сільськогосподарські системи, які підтримують екологічно, соціально та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції та спрямовані на гармонізацію сільськогосподарської практики з навколишнім природним середовищем (НПС) [14].

За визначенням IFOAM, органічне сільське господарство представляє собою систему виробництва, яка дозволяє зберігати здоров'я ґрунтів, екосистем і людей. Вона покладається скоріше на екологічні процеси, біологічне розмаїття і цикли, адаптовані до місцевих умов, аніж на використання ресурсів зі шкідливими результатами [15]. Така дефініція наголошує на тому, що органічне сільське господарство спрямоване на роботу з екосистемами, біогеохімічними циклами речовин і елементів, підтримує їх і отримує ефект від їх оптимізації. Наведені визначення органічного сільського господарства розкривають його сутнісний зміст як виробництва, максимально адаптованого до природних законів та ресурсів, і є співзвучними з теоретичними концепціями сталого розвитку і зеленої економіки.

Визначення органічного сільськогосподарського виробництва, які зустрічаються у численних вітчизняних та зарубіжних наукових публікаціях, акцентують насамперед на його технологічних особливостях прикладного характеру, реалізація яких не порушує самовідновлюваних процесів у природі та агресурсах. Так, О.В. Рудницька О.В. під терміном «органічне агровиробництво» розуміє ведення сільськогосподарської практики без використання синтетичних пестицидів і добрив, ... в основі якого максимально використовуються біологічні фактори збільшення природної родючості ґрунтів, агроекологічні методи боротьби з шкідниками і хворобами, переваги біорізноманіття тощо» [16]. В.І. Артиш розкриває сутність органічного сільського господарства як такого, що забезпечує «...охорону довкілля; попередження деградаційних процесів у ґрунті, які мають місце при інтенсивному веденні сільського господарства; поліпшення стану здоров'я населення у результаті вживання екологічно чистої продукції» [17]. На думку російського науковця Р. Кантемирова, «органічне сільське господарство - це сертифіковані відповідною організацією способи (методи) ведення сільськогосподарського виробництва, при яких не використовуються генетично модифіковані

організми, синтетичні хімічні добрива й засоби захисту, а всі процеси виробництва забезпечують замкнутий цикл, при якому досягається природо- і ресурсозберігаючий ефект» [18].

У сучасному науковому і практичному вжитку зустрічаються терміни «органічне», «екологічне», «біологічне» землеробство (виробництво) та інші. Так, в англomовних країнах ЄС офіційно прийнятий термін «органічне землеробство» (Organic Farming). У Франції, Італії, Португалії та в країнах Бенілюксу вживають термін «біологічне землеробство» (Biological Farming), а в Данії, Німеччині та іспаномовних країнах - «екологічне землеробство» (Ecological Farming).

Зважаючи на те, що у визначенні органічного виробництва існують певні термінологічні відмінності як у різних країнах світу, так і у вітчизняній науці та практиці, потребує поглибленого аналізу тонка грань відмінностей в цих поняттях. Розмежування і уточнення цих термінів у контексті просування, реалізації та споживання органічної продукції має особливе і принципове значення.

І.В. Кондратьєва і А.В. Ходус вважають, що екологічні (біологічні, органічні) продукти - це продукти екологічного сільськогосподарського виробництва і природокористування, вироблені за певними правилами, які закріплені у міжнародних стандартах екологічного сільськогосподарського виробництва [19]. На думку З.В. Нікітіної, технологічні цикли екологічного сільськогосподарського виробництва орієнтовані на створення умов для безпеки і високої якості сільськогосподарської продукції, що досягається засобами екологічного менеджменту [20].

Стаття 1 Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» тлумачить виробництво органічної продукції (сировини) як «виробничу діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), у процесі якої виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів»[21].

Наведені визначення свідчать про ототожнення понять «органічне», «екологічне», «біологічне» виробництво, однак, з теоретичної точки зору, між ними існує істотна відмінність.

В результаті органічного землеробства (сільськогосподарського виробництва) отримують органічну сировину, яка є початковим циклом виробництва органічної агропродовольчої продукції та кормів для тваринництва. Проте, для того, щоб виготовлена з органічної сільськогосподарської сировини готова агропродовольча продукції кваліфікувалася як органічна, необхідно, щоб наступні цикли процесу її переробки, упакування, просування і збуту були також сертифіковані як органічні. Зважаючи на те, що ціни на органічну продукцію вищі, ніж на традиційну, необхідно зберігати високу якість органічної продукції на усіх етапах її товароруку до кінцевого споживача.

За визначенням The Food Standards Agency, органічні продукти (від англ. organic food) - це продукція сільського господарства та харчової промисловості, виготовлена відповідно до затверджених правил (стандартів), які передбачають мінімізацію використання пестицидів, синтетичних мінеральних добрив, регуляторів росту, штучних харчових добавок, а також забороняють використання ГМО [22]. Це означає, що при вирощуванні сільськогосподарських рослин на полях не використовують хімічно-синтезованих мінеральних добрив, ГМО, а для боротьби зі шкідниками застосовують фізичні та біологічні методи: ультразвук, шум, світло, пастки, температурні режими тощо. У тваринництві особливу увагу приділяють кормам, які не мають містити консервантів, стимуляторів росту, збудників апетиту, не використовувати антибіотиків та гормонів, а також безстресовим умовам утримання та транспортування худоби. Щодо готової продукції заборонено рафінування, мінералізація та інші прийоми, додавання штучних ароматизаторів, барвників тощо, які гублять поживні властивості продукту [22].

З'ясувавши змістовну сутність органічного виробництва агропродовольчої продукції, заснованого на органічному (природному) землеробстві, необхідно ідентифікувати його серед інших термінів, представлених у сучасній науковій літературі, які вважають тотожними органічному виробництву. Попри схожість з органічним виробництвом цілі, ці системи (екологічна, біологічна тощо) виробництва характеризуються різними шляхами їх досягнення та різними наслідками, тому потребують додаткового змістовного уточнення.

З цього приводу точка зору авторів, що базується на охарактеризованих вище концептуальних засадах, полягає у наступному. Екологічне виробництво - це таке, функціонування якого може здійснюватися як традиційними методами, так і органічними, а основною вимогою (обмеженням) при цьому має бути недопустимість перевищення гранично допустимих концентрацій (ГДК) синтетичних речовин як у фунті, так і в сільськогосподарській та агропродовольчій продукції. Тобто, екологічним є виробництво сільськогосподарської продукції і продовольства, яке не спричинює деградації фунтів, здійснюється з нормативним використанням мінеральних добрив, стимуляторів і засобів захисту рослин, дотриманням сівозмін тощо, які не спричинюють в агроекосистемах незворотних негативних наслідків. Не слід також забувати про те, що природні і антропогенні агроекосистеми є саморегульованими і самовідновлюваними, звичайно, за умови підтримання їх стійкості у просторі і часі.

Термін «біологічне виробництво» також не адекватно відображає суть органічного, оскільки припускає і можливе використання генетично модифікованих організмів (ГМО). Екологічне виробництво - безпечне для життя (існування) та життєдіяльності, а органічне - безпечне для здорового життя. Сам термін «органічний» носить відтінок «вписаний» у природу, в екосистему.

Близька до авторського розуміння сутності «органічного виробництва» дефініція, сформульована Г.М. Шпак, яка наголошує на доцільності використання саме цього терміну. Автор розглядає його як «...процес екологічнобезпечного використання сільськогосподарських земель, що передбачає процедуру екологічного аудиту, сертифікацію та регулярне проведення інспекції всіх стадій сільськогосподарського виробництва на відповідність стандартам із органічного землеробства, що засвідчується сертифікатом, з метою збереження НПС та забезпечення населення якісними продуктами» [23]. Аналогічної думки дотримується і Т.О.Чайка, яка тлумачить органічне сільське господарство як багатофункціональну агроекологічну модель виробництва органічної сільськогосподарської продукції з визначеними цілями, принципами і методами, яка базується на науково-обґрунтованому менеджменті агроєкосистем [6]. У даних визначеннях акцентовано на ролі і значенні управлінських важелів у забезпеченні нової якості аграрного виробництва.

Перехід до органічного виробництва підвищує стійкість еколого-економічних систем за рахунок їх внутрішньої ресурсної бази, а також забезпечує ефективність виробничої діяльності суб'єктів господарювання шляхом зниження виробничих затрат, підвищення якості і конкурентоспроможності продукції, поліпшення агроєкосистеми.

Специфіка органічного виробництва агропродовольчої продукції і сировини полягає в тому, що його процес протікає з використанням відновлюваних матеріальних ресурсів, які активують кругообіги і забезпечують економію витрат на традиційні матеріальні ресурси, ощадливою обробкою, збереженням і відтворенням родючості ґрунтів, високою якістю і поживністю вироблюваної продукції та іншими позитивними ефектами.

Це виробництво характеризується високою адаптивністю до місцевих екологічних умов, наукомісткістю та соціальною і природоохоронною якістю, орієнтацією на турботу про майбутні покоління. Разом з тим, органічне виробництво потребує певного перехідного періоду від традиційного до органічного виробництва для операторів ринку та має підвищені вимоги до інституційного, інфраструктурного та інформаційно-консультаційного забезпечення, кваліфікованого менеджменту.

Зважаючи на це, дослідження теоретичних і практичних аспектів розвитку органічного виробництва в постіндустріальний період має здійснюватись на відповідній методологічній основі. Відомо, що методологія - це логічна, упорядкована, цілісна система законів (закономірностей), принципів і методів здійснення пізнавальної діяльності. Органічне виробництво розвивається і функціонує відповідно до біосферних законів, з одного боку, та законів розвитку суспільства - з іншого.

Одним із найважливіших законів біосфери є закон внутрішньої динамічної рівноваги. Суть цього закону полягає у тому, що потоки речовин, енергії, інформації та властивості окремих природних систем перебувають у тісному взаємозв'язку. Зміна одного з них спричинює зміни інших.

Закон екологічної кореляції, сформульований Ж. Кюв'є і тісно пов'язаний із законом внутрішньої динамічної рівноваги в екосистемі, доводить, що всі живі й абіотичні (неживі) компоненти природи відповідають один одному як за будовою, так і за функціями. Втрата (зміна) одного елемента екосистеми спричинює зникнення пов'язаних з ним елементів та функціональні зміни екосистеми в цілому.

Відповідно до закону зниження енергетичної ефективності природокористування інтенсифікація сільського господарства та впровадження інновацій підвищують витрати дедалі більшої кількості енергії з розрахунку на одиницю вироблених продуктів харчування. Враховуючи те, що агроєкосистеми характеризуються нижчою здатністю до саморегуляції і самовідновлення, органічне землеробство є кращою альтернативою їх збереження.

Розвиток органічного виробництва зумовлений і дією суспільних законів, зокрема, закону економії суспільної праці, структурної перебудови господарства на інноваційній основі, суспільного поділу праці, які призводять до диверсифікації галузевої структури і господарських функцій.

З цих законів витікають методологічні принципи, які лежать в основі управлінської практики - галузевої і державної.

Одним з найважливіших принципів, який акцентує на головному призначенні усієї системи органічного виробництва, є принцип соціальної спрямованості. Він означає, що використання органічних технологій виробництва агропродовольчої продукції забезпечуватиме достатнє і здорове харчування та збереження здоров'я населення.

Принцип біосферосумісності передбачає спрямування економічного зростання не лише на потреби людей, але і на потреби середовища, їх існування шляхом впровадження ресурсощадливих і екологічно безпечних технологій виробництва.

Принципи ефективності і конкурентоспроможності орієнтують на досягнення нової якості економічного зростання в умовах розвитку глобалізаційних процесів - членства у ВТО та європейського вектора розвитку.

Оптимальність і толерантність як принципи розвитку галузі означають, що розвиток агроєкосистеми визначається як обмеженістю, так і надлишком будь-якого з факторів (тепла, світла, води тощо). Як мінімум, так і максимум екологічного впливу може бути лімітуючим фактором, а діапазон між ними визначає ступінь витривалості (толерантності) виробництва і екосистеми до даного фактора.

Крім методологічних принципів, які скеровують пізнавальну (дослідницьку) діяльність, на практиці органічне виробництво агропродовольчої продукції (сировини) регламентується інституційними принципами, які були прийняті та проголошені Міжнародною федерацією руху за органічне сільське господарство. В Кодексі Аліментаріус, «органічні принципи землеробства складають всеосяжну систему управління агровиробництвом, яка передбачає відмову від використання хімічних добрив, засобів захисту рослин і генетично модифікованих організмів, атмосферного, ґрунтового і водного забруднення, а також поліпшення здоров'я, підвищення продуктивності взаємозалежних угруповань рослинного, тваринного світу і людей» [24].

Принцип здоров'я полягає у призначенні органічного виробництва забезпечувати збереження та зміцнення здоров'я людини, екосистеми в цілому та її компонентів.

Принцип екологічності передбачає основоположну роль природних циклів та живої природи у забезпеченні цілісності і гармонії екосистем.

Принцип справедливості реалізується через органічне виробництво шляхом паритетного ставлення як до потреб людини, так і навколишнього середовища, а також рівних можливостей усіх суб'єктів, задіяних у ньому.

Принципи турботи та збереження спрямовані на використання в органічному виробництві ощадливих методів і підходів, турботу про добробут майбутніх поколінь та середовища їх існування [25].

Засноване на таких принципах органічне виробництво агропродовольчої сировини здійснюється методами, які оптимізують біологічну активність ґрунтів, забезпечують збалансоване постачання поживних речовин для рослин. З цією метою проводиться переробка відходів та супутніх продуктів рослинного походження і відходів тваринництва для подальшого використання у виробничому процесі. Особлива увага приділяється відбору видів та сортів сільськогосподарських рослин, стійких до хвороб та шкідників, механічних та фізичних методів захисту від них, дотриманню сівозмін.

Специфіка виробництва, зберігання, перевезення та реалізації органічної продукції (сировини) тваринного походження передбачає природний імунний захист, відбір порід відповідно до ступеня адаптації тварин до місцевих умов та їх життєздатності, переробку відходів та супутніх продуктів тваринного походження для подальшого використання при виробництві продукції тваринництва. Що стосується агропродовольчої продукції тваринного походження, то вона виробляється виключно з тварин, вирощених в органічних господарствах від народження до забою, годівля яких здійснювалася виключно органічними кормами. Вироблена органічна продукція, перш ніж потрапити до споживача, проходить перевірку на відповідність стандартам і маркування. При цьому для готових продовольчих продуктів використовується екологічна упаковка, виготовлена із скла, паперу, біорозчинних матеріалів. Дотримання охарактеризованих правил виробництва органічної агропродовольчої продукції повною мірою відповідає принципам зеленої економіки, забезпечуючи синергетичний соціо-еколого-економічний ефект.

Соціальний ефект органічного виробництва полягає у підвищенні ділової активності дрібних сільськогосподарських виробників, розширенні сфери докладання праці у сільській місцевості. Оскільки органічне виробництво - трудомістке, його розширення підвищуватиме адсорбуючу здатність реального сектора економіки на селі. Досвід європейських країн свідчить, що в органічному виробництві зазвичай зайнято більше середньорічних працівників, ніж у традиційному (індустріальному).

Економічні наслідки органічного виробництва мають двоякий характер. З одного боку, зниження урожайності у період конверсії буде супроводжуватись зростанням собівартості, а, відповідно, - високими цінами на органічну продукцію. З другого боку, відбуватиметься економія енергії та ресурсів, зростатимуть доходи виробників та їх конкурентоспроможність, поліпшуватиметься якість харчування населення.

Органічне виробництво забезпечує досить широкий спектр екологічних ефектів. Серед них - відновлення якості земельних ресурсів шляхом ощадливих технологій обробки ґрунту, дотримання сівозмін, використання «зелених» добрив та біологічних методів боротьби з шкідниками, збереження біорізноманіття, а також опосередковано - зниження забруднення водних ресурсів і атмосферного повітря.

Висновки з проведеного дослідження. Успішна реалізація концепції розвитку органічного виробництва агропродовольчої продукції (сировини) в Україні детермінована дієвістю і ефективністю екологічного менеджменту, основними завданнями якого мають бути:

- пріоритетність державних інвестицій і витрат у галузь;
- впровадження ринкових важелів і інструментів з метою зміни уподобань споживачів і стимулювання зелених інвестицій та інновацій в органічний сектор;
- інвестування у підвищення компетентності, навчання і освіти операторів органічного ринку.

Література

1. ЮНЕП. Навстречу зеленой экономике: путь к устойчивому развитию и искоренению бедности. Обобщающий доклад для властных структур (2011) [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://unep.org/greeneconomy> (Дата доступу - 30.09.2015 р.)
2. Подолинский С.А. Труд человека и его отношение к распределению энергии / С.А. Подолинский // Слово. - № 4/5, Санкт-Петербург, 1880. - С. 135-211.
3. Кант Г. Земледелие без плуга (пер. с нем.) / Г.Кант. - М. : Колос. - 1980. - 158 с.
4. Овсинский И.Е. Новая система земледелия / И.Е. Овсинский // Перепечатка публикации 1899 г. (Киев, тип. С.В. Кульженко). - Новосибирск: АГРО-СИБИРЬ, 2004. - 86 с.
5. Руденко М. Енергія прогресу / М. Руденко. - Тернопіль: Джура, 2005. - 412 с.
6. Чайка Т.О. Розвиток органічного виробництва в аграрному секторі економіки : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. економічних наук: 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / Т.О. Чайка. - Миколаїв, 2012. - 20 с.
7. Штайнер Рудольф. Духовнонаучные основы успешного развития сельского хозяйства / Рудольф Штайнер // Сельскохозяйственный курс. - Калуга, изд. «Духовное познание», 1997. - 172 с.
8. Mokichi Okada [Electronic resource], - Access mode: https://en.wikipedia.org/wiki/Mokichi_Okada (Дата доступу - 30.09.2015 р.)
9. Johrei (искусство долговечности); Сельское хозяйство Природы и натуральные продукты (сельскохозяйственное искусство); Искусство и творчество (искусство красоты) [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://yspex.do.am/forum/35-54-1> (Дата доступу - 30.09.2015 р.)
10. Sustainable Agriculture: Definition and Terms. Special Reference Briefs Series no. SRB 99-02, September 1999. Compiled by: Mary V. Gold, Alternative Farming Systems Information Center, U.S. Department of Agriculture.
11. Соколова Ж.Е. Развитие мирового рынка продукции органического сельского хозяйства: дис. докт. экон. наук/Ж.Е. Соколова. - Барнаул, 2013.-383 с.
12. Bo van Elzakker, Frank Eyhom. The Organic Business Guide. Developing sustainable value chains with smallholders. IFOAM and collaborating organisations (Helvetas, Agro Eco Louis Bolk Institute, ICCO, UNEP) 2010.
13. Organic agriculture, environment and food security. Environment and Natural Resources Series № 4. - Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2002. - 258 pp.
14. Кобець М.І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку. - К., 2004. - 22 с.
15. IFOAM Basic Standarts (approved by the IFOA General Assembly, Victoria, Canada, and august 2002). [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.ifoam.org> (Дата доступу - 30.09.2015 р.)
16. Рудницька О.В. Маркетингова діяльність сільськогосподарських підприємств на ринку органічної агропродовольчої продукції: автореф. дис....канд. экон. наук / О.В. Рудницька. - Київ, 2007. - 20 с.
17. Артиш В.І. Управлінські аспекти розвитку виробництва екологічно чистої продукції в сільському господарстві України / В.І. Артиш // Науковий вісник Національного аграрного університету. - 2006. - № 102. - С. 242-247.
18. Кантемиров Р.Ф, Организационно-экономические аспекты производства экологической сельскохозяйственной продукции в мире : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.14 / Р.Ф. Кантемиров. - М., 2007. - 19 с
19. Кондратьева И.В. Эко-сертификация: путь к ответственному биорынку / И.В. Кондратьева, А.В. Ходус/ Бюллетень «На пути к устойчивому развитию России». - Вып. 28. - 2004. - С. 7-8.
20. Никитина З.В. Теоретические и организационные основы экологического сельского хозяйства / З.В. Никитина, Н.С. Баннова. - Великие Луки, 2005. - 121 с.
21. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 3 вересня 2013 р. № 425-18 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. - 2013. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (Дата доступу - 30.09.2015 р.)
22. Органические пищевые продукты: [пер. с англ.] / ВОЗ, ФАО ООН. -2-е изд. - М.: Весь мир, 2006. - 72 с.
23. Шпак Г.М. Концептуальні основи органічного землекористування / Г.М. Шпак // Збалансоване природокористування. -2014. - № 1. - С. 161-166.
24. Кодекс Апиментаріус. Органические продукты: [пер. с англ.] / ФАО, ВОЗ. - М. : Изд-во «Весь мир», 2006.-72 с.
25. Принципи органічного сільського господарства [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ifoam.bio/sites/default/files/poa_ukrainian_web.pdf (Дата доступу - 30.09.2015 р.)

References

1. UNEP (2011), "Towards to the green economy: the path to the sustainable development and eradicating poverty". Synthesis report for the power structures, available at: <http://unep.org/greeneconomy> (access dale September 30, 2015)

2. Podolinskiy, S.A. (1880), "Labor of a person and his relation to energy distribution", *Slovo*, no. 4/5, pp. 135-211.
3. Kant, G. (1980), *Zemledeliye bez pluga* [Agriculture without the plow], translated from German, Kolos, Moscow, Russia, 158 p.
4. Ovsinskiy, I.Ye. (2004), *Novaya sistema zemledeliya* [The new system of agriculture], AGRO-SIBIR, Novosibirsk, Russia, 86 p.
5. Rudenko, M. (2005), *Yeneriia prohresu* [The energy of the progress], Dzhura, Ternopil, Ukraine, 412 p.
6. Chaika, T.O. (2012), "The development of organic production in the agricultural sector", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.03 "Economics and national economy management", Mykolaiv, Ukraine, 20 p.
7. Shtayner, Rudolf (1997), *Dukhovnonauchnyye osnovy uspeshnogo razvitiya selskogo khozyaystva* [Spiritual and scientific foundations of the successful development of agriculture], Selskokhozyaystvennyy kurs, izd. "Dukhovnoye poznanie", Kaluga, Russia, 172 p.
8. Mokichi Okada, available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Mokichi_Okada (access date September 30, 2015)
9. Johrei (the art of longevity); "Agriculture of nature and organic foods" (agricultural art); "Art and creativity" (art of beauty), available at: <http://yspex.do.am/forum/35-54-1> (access date September 30, 2015)
10. Sustainable Agriculture (1999), "Definition and Terms", Special Reference Briefs Series, no. SRB 99-02, September 1999, compiled by: Mary V. Gold, Alternative Farming Systems Information Center, U.S. Department of Agriculture.
11. Sokolova, Zh.Ye. (2013), "The development of the world market of organic agriculture products", dissertation for the degree of Doctor Sc. (Econ.), Barnaul, Russia, 383 p.
12. Bo van Elzakker, Frank Eyhorn (2010), "The Organic Business Guide". "Developing sustainable value chains with smallholders. IFOAM and collaborating organizations", Helvetas, Agro Eco Louis Bolk Institute, ICCO, UNEP.
13. "Organic agriculture, environment and food security. Environment and Natural Resources Series", no. 4, Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2002, 258 pp.
14. Kobets, M.I. (2004), *Orhanichne zemlerobstvo v konteksti staloho rozvytku* [Organic farming in the context of sustainable development], Kyiv, Ukraine, 22 p.
15. "IFOAM Basic Standarts" (approved by the IFOA General Assembly, Victoria, Canada, and August 2002), available at: <http://ifoam.org> (access date September 30, 2015)
16. Rudnytska, O.V. (2007), "Marketing activity of agricultural enterprises on the market for organic agri-food products", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), Kyiv, Ukraine, 20 p.
17. Artysh, V.I. (2006), "Management aspects for the development of the production of ecologically pure products in agriculture of Ukraine", *Naukovyi visnyk Natsionalnoho ahromoho universytetu*, no. 102, pp. 242-247.
18. Kantemirov, R.F. (2007), "Organizational and economic aspects of the production of ecological agricultural products in the world", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.14, Moscow, Russia, 19 p.
19. Kondratyeva, I.V. and Khodus, A.V. (2004), "Eco-Certification: the path to the responsible biological market", Bulletin "Towards Sustainable Development of Russia", Iss. 28, pp. 7-8.
20. Nikitina, S.V. and Baranova, N.S. (2005), *Teoreticheskiye i organizatsionnyye osnovy ekologicheskogo selskogo khozyaystva* [Theoretical and organizational bases of ecological agriculture], Velikiye Luki, 121 p.
21. "On the production and circulation of organic agricultural products and raw materials": The Law of Ukraine from 3 September, 2013, no. 425-18, Details of Supreme Council of Ukraine, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (access date September 30, 2015)
22. *Organicheskkiye pishchevyye produkty* [Organic food products] (2006), translated from English, 2nd edition, VOZ, FAO OON, Ves mir, Moscow, Russia, 72 p.
23. Shpak, H.M. (2014), "Conceptual bases of organic agriculture", *Zbiansovane pryrodokorystuvannia*, no. 1, pp. 161-166.
24. Codex Alimentarius (2006). *Organicheskkiye pishchevyye produkty* [Organic food products], translated from English, VOZ, FAO, Ves mir, Moscow, Russia, 72 p.
25. "Principles of Organic Agriculture", available at: http://ifoam.bio/sites/default/files/poa_ukrainian_web.pdf (access date September 30, 2015)